

La planificació d'equipaments com a eina per a la millora de la qualitat urbana

Sergi Cuadrado, Maite Espinach i Laia Pellejà. Activa Prospect¹

Contextualització

Avui dia, les zones urbanes han de presentar uns paràmetres determinats de qualitat, tal com es dicta des dels actuals plantejaments urbanístics. En aquest sentit, com sovint s'ha assenyalat (per exemple Muñoz, 2008), els equipaments i els serveis públics constitueixen el nucli del desplegament de la infraestructura social en el territori i són un dels elements que esdevenen clau a l'hora de configurar espais urbans integrats tant socialment com cultural. És per això que, des de l'Administració, cada cop més s'afronta el repte de proveir els teixits urbans d'aquells equipaments adequats a les necessitats de la ciutadania; un fet que, al mateix temps, ha de contribuir a la constitució de teixits urbans sòlids i que vagin més enllà de la mera urbanització (*urbs*) per a constituir una autèntica ciutat, entesa com un espai social col·lectiu (*civitas*).

Així s'expressa, de forma clara, en el contingut de la Llei d'urbanisme:² «Les administracions urbanístiques han de vetllar perquè la distribució en el territori dels àmbits destinats a espais lliures i a equipaments s'ajusti a criteris que en garanteixin la funcionalitat en benefici de la col·lectivitat». En la mateixa línia, en relació amb les darreres legislacions en matèria urbanística, entre els requisits que han de complir les Àrees Residencials Estratègiques (ARE³), impulsades en els darrers anys per la Generalitat de Catalunya, es troba el de disposar d'«una dotació suficient de sòl amb destinació al sistema d'espais lliu-

res i d'equipaments [...], i un adequat dimensionament dels serveis per fer front als requeriments generats per la nova població dins de la pròpia actuació». També es puntualitza, en aquest mateix sentit, que l'Administració actuant haurà d'assumir el «cost de construcció dels equipaments previstos, el qual s'ha de dur a terme simultàniament amb la urbanització de l'àrea i la construcció dels habitatges». Igualment, el Programa de Barris i Àrees Urbanes d'Atenció Especial, impulsat per l'Administració pública de Catalunya, també presta una atenció especial a la qüestió dels equipaments. Així, com es pot veure a la Llei de barris, aprovada l'any 2004,⁴ una de les situacions que poden caracteritzar aquestes àrees urbanes d'atenció especial és, precisament, la persistència de dèficits d'equipaments. En conseqüència, el programa contempla, entre les possibles intervencions per realitzar en el marc dels projectes d'intervenció, la provisió d'equipaments per a ús col·lectiu que, així mateix, s'espera que —juntament amb els espais públics— esdevinguin factors de desenvolupament social i personal, generadors de teixit social i cultural, així com elements afavoridors de la cohesió social i cultural.

Aquesta situació, l'actual, contrasta amb aquella que es va viure a finals del règim dictatorial i a l'inici de la democràcia, amb la recuperació de la gestió democràtica dels ajuntaments, que van haver de fer front a importants dèficits i mancances en matèria d'equipaments, heretats del període anterior (Ferrer i

Sabaté, 1999; Muñoz, 2006). En aquest sentit, els darrers anys de la dictadura es caracteritzen per la gran concentració de població en les àrees urbanes centrals, per l'aparició d'extenses perifèries urbanes (trames suburbanes, polígons d'habitatges o àrees d'urbanització marginal) i per les greus mancances en matèria d'infraestructures i equipaments (Ferrer i Nel·lo, 1991; Ferrer, 1997; Carreras, 2002). Cal tenir en compte, així mateix, que durant aquests anys es va assistir al fort dinamisme del moviment associatiu de caràcter veïnal, que ja des de finals

1. Activa Prospect és una organització que ofereix serveis de recerca aplicada i assistència tècnica per a la implementació de polítiques i projectes de caire socioeconòmic per a organitzacions dels sectors públic i privat. Els serveis d'Activa Prospect s'emmarquen, principalment, al voltant dels cinc àmbits temàtics següents: l'empresa i l'activitat econòmica, el treball i l'ocupació, l'educació i la qualificació professional, el territori i l'urbanisme i les persones. Maite Espinach n'és la directora i Laia Pellejà i Sergi Cuadrado en són investigadors/consultors, entre altres. Per a més informació sobre Activa Prospect, podeu consultar-ne el web: <http://www.activaprospect.cat>

2. Tal com es pot llegir en el darrer text refós, Decret legislatiu 1/2010, de 3 d'agost, pel qual s'aprova el text refós de la Llei d'urbanisme, que substitueix l'anterior del 2005.

3. Les Àrees Residencials Estratègiques (ARE) són actuacions residencials d'interès supramunicipal, promogudes per la Generalitat de Catalunya per tal de sufragar determinants dèficits de sòl d'ús residencial, amb l'objectiu de contribuir a fer efectiu el dret a l'habitatge de la ciutadania. Són regulades a través del Decret Llei 1/2007, de 16 d'octubre, de mesures urgents en matèria urbanística, els preceptes del qual han estat incorporats recentment al text refós de la Llei d'urbanisme esmentat amb anterioritat.

4. Llei 2/2004, de 4 de juny, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial.

del franquisme reivindicava la dotació d'equipaments bàsics (escoles, centres de salut, instal·lacions esportives, residències per a gent gran, etc., que eren vistos com l'element que reforçaria el cos social dels barris o les ciutats), i que va tenir un paper decisiu en el procés de transformació urbanística d'aquells anys (Huertas, 1997; Domingo i Bonet, 1998).

Com s'ha assenyalat, actualment les administracions públiques treballen per proveir d'una adequada dotació d'equipaments i serveis ciutats, pobles, barris o altres nuclis, de manera que aquesta estigui en consonància amb la seva demografia, i sota paràmetres com ara la localització de la població, les seves demandes i necessitats o l'existència d'uns límits de qualitat sobre la base d'uns estàndards o referents.⁵

En aquest sentit es pot parlar, en primer lloc, dels diferents plans sectorials, com ara els que elaboren els diversos departaments de la Generalitat de Catalunya, en àmbits que són de la seva competència (el Mapa Escolar, en les seves diferents edicions, el Pla Director d'Instal·lacions i Equipaments Esportius, el Pla d'Equipaments Culturals de Catalunya, etc.), però també els que s'han realitzat, sovint, en l'àmbit municipal (plans d'equipaments juvenils, plans directores d'equipaments esportius, plans municipals de biblioteques, plans d'actuació local en matèria de serveis socials, etc.).

A banda d'aquesta planificació de tipus més sectorial, o temàtic, també s'ha anat desenvolupant progressivament una

planificació més global, de caire integral, empenya des de les administracions locals, conscients del fet que la provisió d'equipaments té una gran incidència sobre la qualitat de vida de la ciutadania i la cohesió social dels municipis, al mateix temps que té un gran impacte econòmic sobre els pressupostos municipals, i que per això cal planificar-ne la implantació, partint d'un coneixement acurat i amb visió de futur (Figuerola, Vilà i Bobi, 2007a; Montalbo, 2010). Aquest esforç planificador s'ha concretat, sovint, en la figura dels plans directores d'equipaments, com els que han elaborat alguns municipis (per exemple, Sant Pere de Ribes o Montmeló), i que recull les necessitats i disponibilitats municipals en matèria d'equipaments, al mateix temps que proposa un pla d'actuacions, amb diferents terminis, per tal d'adequar les dotacions existents o crear-ne de noves (Montalbo, 2010), així com en l'elaboració del Pla d'equipaments de Barcelona (Figuerola, Vilà i Bobi, 2007; Figuerola, Bobi i Sánchez, 2007).

En aquest context, de la constitució d'uns teixits urbans de qualitat i el paper que hi té la planificació dels equipaments, s'emmarca el conjunt de treballs interdisciplinaris que aquí es presenten, i que giren a l'entorn de la caracterització poblacional i el diagnòstic i la proposta dimensionada de nous equipaments.

Aspectes metodològics

Els estudis de detecció de necessitats d'equipaments es basen en una metodologia de treball pròpia, elaborada per Activa Prospect, que integra les

òptiques territorial, urbanística i social. Aquest tipus d'estudis, en el seu inici, van respondre a una demanda força concreta, que era realitzar una prospecció de les característiques poblacionals i les necessitats d'equipaments derivades de la intervenció en àrees molt determinades, generalment afectades per una forta transformació urbanística. Per això, en aquell moment, es va recórrer a l'estudi de diferents projectes, com a referències comparatives, extrets, entre d'altres, de l'experiència holandesa (Espinach *et al.*, 2005); uns aspectes en els quals els Països Baixos tenen una tradició llarga i reeixida.⁶

5. Tot i que cada vegada apareixen nous reptes, relacionats amb qüestions com la nova ciutadania (Zapata, 2009) o les relacions de gènere (Quintana, 2009), entre altres, que també s'han de considerar en la concepció i la planificació dels equipaments.

6. A tall d'exemple, es poden mencionar els casos de les ciutats d'Enschede i Hengelo, on es van dur a terme ambiciosos projectes de reconversió de zones industrials. En el cas d'Enschede, es tractava d'una zona propera al centre (Roombeek), principalment d'indústria tèxtil, que passava a acollir usos residencials, activitat econòmica i activitat social. El resultat del procés, que va incorporar un component important de participació (unes tres mil persones), va ser la previsió d'equipaments com ara un centre de serveis a les persones, un centre de cultura, un viver d'empreses i un institut de noves tecnologies. En el cas del projecte de Hart Van Zuid (Hengelo), l'àrea d'intervenció havia estat ocupada predominantment per la metal·lúrgia, i en quedar en estat d'abandonament es volia orientar cap a un ús que combinés l'activitat econòmica (amb set mil nous llocs de treball), la residència i les funcions socials. Els equipaments finalment previstos, també a través d'un important procés de participació, van ser de tipus cultural i de lleure, comunitari i de salut i de promoció econòmica, entre altres.

En un projecte d'aquest tipus, a l'hora d'abordar els aspectes metodològics, cal plantejar, en primer lloc, una sèrie de qüestions de conceptualització (definicions, referències, etc.). Dos aspectes a destacar, en aquest sentit, són l'organització dels equipaments en diferents àmbits d'intervenció o la seva classificació tipològica en funció de la major o menor proximitat dels serveis que ofereixen.

Quant als àmbits d'intervenció, segons Esteban (2007), els equipaments col·lectius generalment es classifiquen en equipaments docents, assistencials, sanitaris, esportius, culturals, cívics, religiosos, recreatius, administratius, de seguretat i comercials (quan es tracta de mercats públics). D'altra banda, en el catàleg que s'inclou en el conjunt de materials del Pla d'equipaments de Barcelona es defineixen onze àmbits d'intervenció (accés a la cultura, promoció social i associativa, accés a l'ensenyament i a l'educació, foment de l'esport, atenció sanitària, atenció i inclusió social, accés al món laboral, informació i tramitació, comerç, sostenibilitat i seguretat) (Figuerola, Vilà i Bobi, 2007) que, a la pràctica, constitueixen una actualització dels definits en el Pla General Metropolità (1976): docents, sanitaris i assistencials, culturals i religiosos, esportius i recreatius, abastiments i subministraments, tècnics, administratius i de seguretat. Així, en els treballs elaborats per Activa Prospect, tot i que amb una certa variació, els equipaments han tendit a classificar-se en vuit àmbits, que en bona

part coincideixen amb els del catàleg plantejat pel Pla d'Equipaments de Barcelona, tot i que suposen una certa adaptació respecte d'aquells. Serien els següents: cultura, promoció social i associativa, educació, foment de l'esport, salut, atenció i inclusió social, accés al món laboral i altres equipaments. En tot cas, com assenyalava Esteban (2007), es tracta d'usos de caràcter col·lectiu, la implantació dels quals es veu dificultada per la mateixa lògica dels mercats del sòl i immobiliari.

Per altra banda, diversos autors (Esteban, 2007, Figuerola, Vilà i Bobi, 2007) han assenyalat que hi ha diferents tipologies d'equipaments en funció del grau de proximitat i especialització dels serveis que presten. Val a dir, en aquest sentit, que en els estudis d'Activa Prospect, els equipaments s'han diferenciat, generalment, entre aquells que són més de proximitat, per donar servei bàsicament a les persones que resideixen al propi barri, i aquells que es consideren d'escala urbana, i que serien d'ús per a les persones que resideixen al conjunt de la ciutat o més enllà.

Un cop plantejades aquestes dues qüestions, per tal de definir les necessitats d'equipaments a la zona de transformació urbanística, es parteix de la prospecció demogràfica i la caracterització social de la població que es preveu que ha de residir a les noves zones urbanes. Aquest exercici de prospecció demogràfica es fa sobre la base de l'anàlisi d'una sèrie de factors urbanístics (nombre d'habitatges, superfície mitja-

na d'aquests, percentatge d'habitatge protegit, percentatge d'habitatge buit, etc.) i sociodemogràfics (població, tipus de llar, nivell d'estudis, taxa d'activitat, etc.) en diferents referents territorials i residencials. En aquest sentit, generalment, es consideren les zones contigües, altres zones de creació recent i el conjunt de la ciutat.

De forma paral·lela, es duu a terme el recull i l'inventari dels equipaments actuals i futurs (aquells que estan en previsió i/o en construcció), organitzats segons els diferents àmbits (cultura, promoció social i associativa, educació, etc.), i que inclou la validació a través del treball de camp. Aquest inventari es realitza amb el suport de diferents formats (documentació, base de dades, cartografia en format paper i digital, etc.). Quant a la cartografia, es genera una sèrie de mapes que representen la localització dels equipaments, per als diferents àmbits.

Un cop determinats el nombre i les característiques de la nova població resident, d'una banda, i el nombre d'equipaments, així com les previsions de nous, dels diferents àmbits de l'altra, es procedeix a l'aplicació de les normatives, els criteris i estàndards vigents (prèviament recollits i sistematitzats a través de l'anàlisi normativa i de les referències comparatives), que són aplicats a la nova població que es preveu que tindrà l'àrea d'anàlisi.

Amb tots aquests elements, es realitza una proposta de necessitats d'equipaments que se sotmet, en primer lloc, a

un contrast tècnic, pels equips responsables de la gestió dels equipaments de l'Administració competent i, posteriorment, a la realització d'un procés participatiu i d'implicació de la ciutadania, que permet la incorporació de les seves visions i/o opinions a la proposta; un fet que, per altra banda, facilita el coneixement i la identificació de la població amb els nous barris i la seva integració a la ciutat. A través d'aquests processos s'acaben definint els nous equipaments que finalment són proposats (el nombre, la tipologia, la superfície necessària, etc.) així com l'establiment de la prioritat que han de tenir.

Presentació de casos

A continuació, es presenta una selecció de quatre casos d'entre la desena d'estudis realitzats fins ara, destacant-ne aquells elements que s'han considerat de més interès. Els tres primers per veure l'evolució de la població i les seves necessitats d'equipaments en casos diferenciats; una zona urbana en profunda transformació, una zona de nou creixement residencial (ARE) i una zona urbana consolidada demogràficament i urbanística. El quart cas se centra en un aspecte de caire més metodològic, que és incloure la participació en els processos de planificació.

La Marina de la Zona Franca: prospectiva demogràfica en un cas de renovació urbana en profunditat

La Marina de la Zona Franca, amb una superfície de 72 hectàrees i amb usos

industrials predominants, es transformarà en una zona mixta d'usos compatibles residencials i productius amb espais públics i equipaments. Està situada a Barcelona en la zona limítrofa amb l'Hospitalet del Llobregat en una posició de centralitat respecte a l'àmbit metropolità (figura 1).

L'anàlisi de les necessitats d'equipaments a la Marina de la Zona Franca, realitzada l'any 2005 com a estudi preliminar per al planejament urbanístic, és un exemple de planificació d'un territori que es pretén transformar en profunditat, en el qual, partint del seu caràcter industrial,

es preveu la construcció de 10.870 nous habitatges.

Per quantificar i caracteritzar la nova població que hi residirà s'ha realitzat un treball prospectiu que té en consideració les característiques de les zones urbanes contigües, la dinàmica global de la ciutat de Barcelona i les noves àrees de creixement i transformació recent a la ciutat.

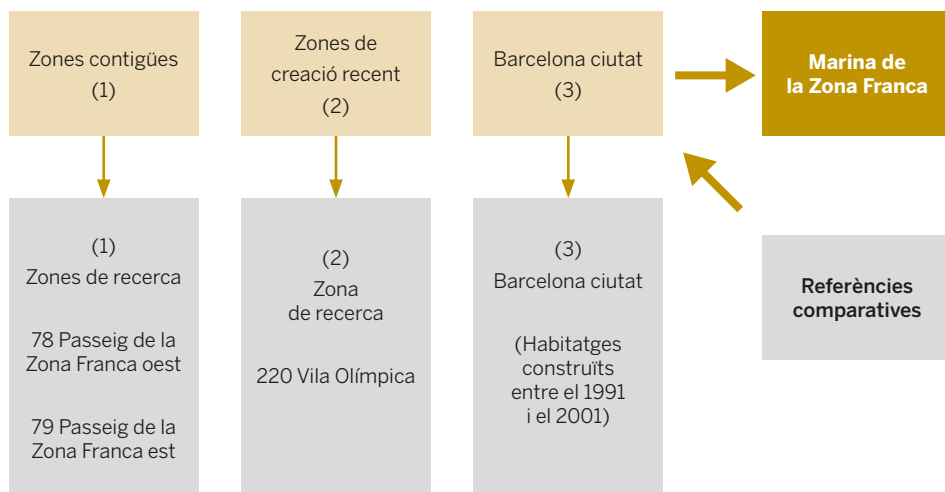
Es basa en la hipòtesi que la composició del nou barri de la Marina respondrà a una combinació dels diferents referents que s'han seleccionat prèviament; als quals s'atribueix diferents graus d'incidència (figura 2 a la p. seg.).

Figura 1. Àrea d'estudi del projecte de la Marina de la Zona Franca

Nota: Delimitada entre el carrer del Foc i les vies ferroviàries i el carrer de la Metal·lúrgia fins a Montjuïc.
Font: Ajuntament de Barcelona. Sector d'Urbanisme.

Figura 2. Model utilitzat en la prospecció demogràfica de la Marina de la Zona Franca

Font: Espinach et al., 2005.

En síntesi, es considera que una zona de nova construcció és previsible que prengui trets característics de la població que resideix en els habitatges de nova construcció de la ciutat. Pel fet que els habitatges es construeixen en una zona de nova urbanització és probable també que la nova població sigui comparable amb la Vila Olímpica, que seria el referent més actual a la ciutat pel que fa a nova urbanització, amb una trajectòria suficientment consolidada, des d'un punt de vista demogràfic, econòmic, social, etc. Finalment, la localització de la zona de la Marina en el seu context més immediat, la Zona Franca, també en determinarà amb més o menys intensitat algunes característiques sociodemogràfiques.

Tanmateix, el mètode de prospecció ha contemplat tres hipòtesis alternatives que donen un major o menor valor a la contribució dels referents a la definició del nou barri. Així, s'han assignat diferents pesos (o proporcions) a cada un d'aquests referents, de manera que la configuració socioeconòmica dels habitatges de nova construcció es constitueix com el referent més important. Tanmateix, el referent de la Vila Olímpica també té una aportació rellevant a la configuració del nou barri. Finalment, es considera que les zones contigües, tot i que corresponen al context territorial en què s'emmarca la Marina, tenen un pes menor.

A partir d'aquestes tres alternatives es realitza un conjunt de tests o anàlisis de sensibilitat amb l'objectiu de

comprovar la robustesa del mètode i la sensibilitat de les estimacions vers el sistema de càlcul establert.

Amb els resultats obtinguts es realitza la caracterització de la població resident a la Marina de la Zona Franca, que s'estima que serà de pels volts de vint-i-dues mil persones, de les quals aproximadament una de cada cinc es trobaran en edat escolar, mentre que el col·lectiu de gent gran en representarà poc més d'una desena part. De la mateixa manera, es preveu que pràcticament tres quarts parts de la població viurà en llars de tres o més persones, que les parelles amb fills i filles menors d'edat representaran pels volts del 30% de les llars, que predominarà un perfil de qualificació més aviat alt i que s'observaran unes taxes d'activitat femenina elevades.

Vallbona. Quins equipaments requereix una ARE?

Aquest projecte, realitzat l'any 2008 per encàrrec de l'agència Barcelona Regional, ha tingut com a objectiu aportar elements d'anàlisi de les necessitats d'equipaments públics en el marc del procés de redacció del Pla Director urbanístic de l'Àrea Residencial Estratègica (ARE) de Vallbona, una de les àrees residencials estratègiques impulsades per la Generalitat de Catalunya.

El pla, aprovat el març del 2009, reordena urbanísticament el barri, situat al límit septentrional de Barcelona, al mateix temps que en planteja un important creixement, tant en habitatges

com en població. Com s'ha assenyalat anteriorment, entre les característiques de les ARE hi ha el fet de disposar d'una dotació suficient d'equipaments adequats als requeriments de la nova població que hi ha de residir. En aquest sentit, la funció de l'estudi, que s'ha inclòs com a annex al Pla Director urbanístic de l'ARE, ha estat quantificar i determinar la nova caracterització demogràfica de la zona, un cop realitzades les actuacions urbanístiques, atès que l'ARE de Vallbona, en la trentena d'hectàrees que ocupa, ha d'acollir uns dos mil habitatges, bona part dels quals seran de protecció oficial.

Per tant, a diferència d'altres projectes, com el de la Marina de la Zona Franca, el projecte es desenvolupava sobre una àrea que s'ha de constituir de bell nou, ja que la zona on s'ha de constituir l'ARE està conformada actualment, en la seva major part, per espais lliures, bona part d'ells dedicats a l'activitat agrícola, en l'explotació que es coneix com l'horta de la Ponderosa. S'ha tractat, doncs, de planificar la dotació d'equipaments, des del mateix inici de la transformació urbanística; una dotació que, per tant, s'hauria d'afegir a la xarxa actual d'equipaments del territori de l'entorn.

Cal assenyalar, tanmateix, les característiques especials del barri de Vallbona, tant pel que fa a la configuració territorial, que queda com una zona segregada i de difícil accés, per les condicions orogràfiques i les importants barreres infraestructurals (autopistes, ferrocarril, etc.),

com en relació amb la seva estructura urbana, amb dos models d'urbanització molt diferents (edificacions unifamiliars d'autoconstrucció i blocs de pisos de caràcter social), així com pel fet de ser una zona eminentment residencial, però, al mateix temps, presentar un volum de població molt minso (unes mil tres-cents persones), almenys en el context territorial en què es troba. En aquest sentit, l'ARE es planteja, a més, conferir al barri una massa crítica de població suficient que li permeti, entre altres coses, tenir una dotació d'equipaments adequada, com un instrument per integrar Vallbona en l'estructura urbana de la resta de la ciutat, i és per això que l'estudi de les necessitats d'equipaments s'ha enfocat en la línia de preveure majors continuïtats i connexions viàries amb les trames urbanes de l'entorn, per tal de millorar la mobilitat entre barris. Al mateix temps, s'ha plantejat que la construcció de nous equipaments que possibilita la transformació urbanística serveixi per a pal·liar alguns dels dèficits existents, en determinades tipologies d'equipaments, a l'àrea territorial propera. D'aquesta manera, l'estudi abasta un territori més ampli que el del barri mateix, atès que per planificar les necessitats de l'ARE es fa necessari valorar també la demografia i els equipaments existents a les zones contigües (figura 3, a la pag. seg.). Així, a més del de Vallbona, s'han tingut en compte també els barris de Ciutat Meridiana, Torre Baró i Trinitat Nova, del districte de Nou Barris, i el de Trinitat Vella, del districte de Sant Andreu.

El procés, en definitiva, ha servit per definir els diferents equipaments que finalment es construiran a Vallbona, que són una escola bressol, un institut de secundària, un centre cívic, una residència d'avis i una zona esportiva, entre altres. En aquest sentit, tot i que —com s'ha assenyalat— la voluntat del projecte ha estat integrar urbanísticament la zona d'intervenció, tot potenciant les relacions amb els barris de l'entorn, i per això en l'anàlisi realitzada no s'ha considerat l'ARE com un element aïllat, sinó que s'ha analitzat la situació també als barris veïns, finalment en els resultats s'han deixat sentir les característiques territorials especials del lloc, sobretot pel que fa als equipaments més de proximitat. D'aquesta manera, en el cas d'alguna de les tipologies, a l'hora d'avaluar la necessitat de la dotació també s'han tingut en compte, en termes més qualitius, aspectes com les particularitats orogràfiques o l'efecte barrera de les vies de comunicació. També s'hi preveu, per a respectar les condicions preexistents del lloc, la constitució de zones amb horts urbans, amb funcions recreatives i educatives.

Nou Barris: la projecció demogràfica com a base per la planificació dels equipaments en un territori dinàmic de cent setanta mil habitants

El projecte, realitzat en el període 2008-2010, per al districte de Nou Barris, ha identificat i caracteritzat les necessitats d'equipaments del districte en l'horitzó

2020, sobre la base d'una informació sòlida i robusta sobre quina serà l'evolució demogràfica, i a partir de l'anàlisi aprofundida de la situació dels equipaments i els estàndards i criteris referents a la seva planificació.

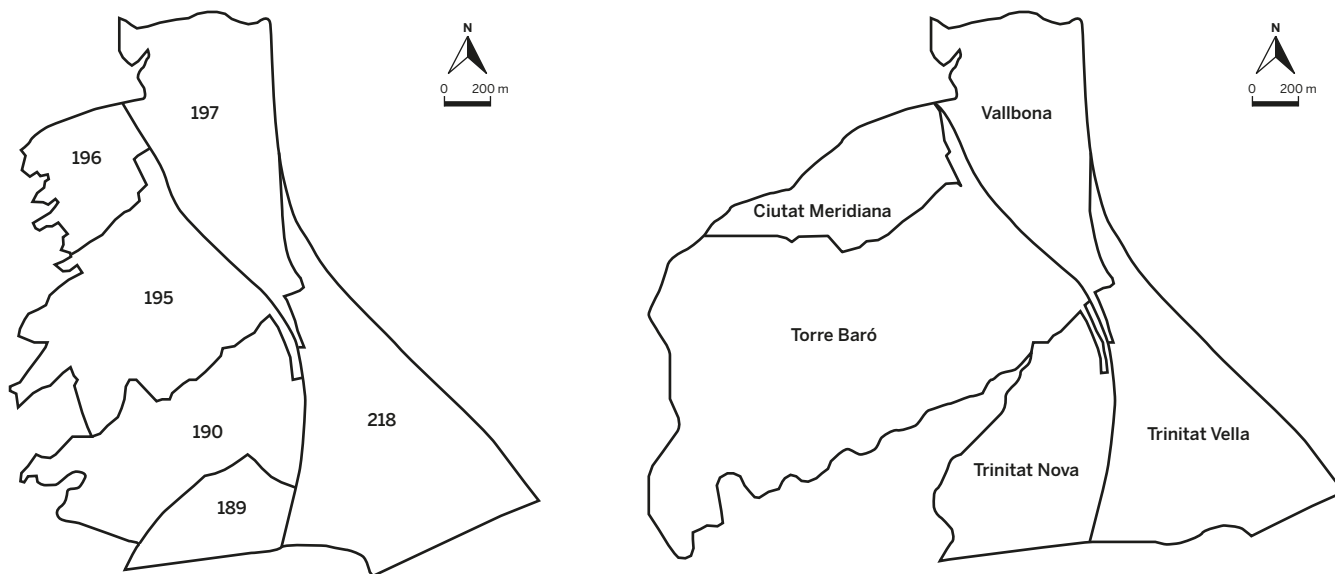
A diferència d'altres projectes, en què la prospecció demogràfica s'ha fet sobre la base de l'anàlisi d'una sèrie de factors urbanístics i sociodemogràfics, en diferents referents territorials i residencials, en aquest cas la planificació dels equipaments s'ha realitzat a partir d'una projecció demogràfica, de tipus més clàssic, sobre quina ha de ser l'evolució del conjunt del districte pel

que fa a la població, tenint en compte la dinàmica demogràfica recent, així com les transformacions urbanístiques en curs (ARE de Vallbona, promocions d'habitatge a Torre Baró, etc.), que comporten la incorporació de nova població a la zona. Així, la projecció demogràfica ha donat com a resultat la població del districte l'any 2020, desagregada per sexe i edat;⁷ un aspecte que resulta molt útil en el cas de la planificació dels equipaments, atès que bona part van dirigits a la població d'unes franges d'edat determinades, com passa en el cas dels diferents centres educatius o dels equipaments per

a l'atenció de la gent gran. Val a dir que, en aquest sentit, el fet de treballar amb un districte, és a dir, amb una unitat administrativa inframunicipal, suposa una dificultat addicional a l'hora d'obtenir determinades informacions; un fet que obliga a aproximar algunes de les dades a partir de les del conjunt de la ciutat.

7. El mètode utilitzat per la projecció ha estat el que es coneix com a mètode dels components, que es basa en l'anomenada equació compensadora, a través de la qual s'obté l'evolució de la població en el futur sobre la base de la combinació dels diferents fenòmens demogràfics, és a dir, naixements, defuncions, immigracions i emigracions.

Figura 3. Zones de recerca i barris utilitzats per a la prospecció demogràfica i l'anàlisi d'equipaments en el projecte de Vallbona

Antigues zones de recerca petita vigents fins al 2008. Utilitzades com a base d'anàlisi de la població.

Font: Espinach et al., 2008c.

Barris, nova distribució territorial vigent des del 2008. Utilitzada com a àmbit d'anàlisi dels equipaments.

Els resultats obtinguts amb la projecció, tot i el context d'alentiment dels fluxos migratoris, esbossen un escenari de creixement moderat però progressiu, ja que es preveu que disminuiran les entrades però també les sortides, que se situaran per sota, amb la qual cosa creixerà la població. Així mateix, la projecció demogràfica planteja una població per al districte, l'any 2020, en què es recupera bastant la forma de piràmide més clàssica, a diferència de l'actual, que presenta una forma més acampanada (figura 4). El motiu és el descens en la proporció de població en edats molt avançades, de la qual, actualment, Nou Barris té un component important, i que serà reemplaçada pels grups d'edat que ara tenen entre 50 i 65 anys, que són comparativament menys nombrosos. Al mateix temps, la piràmi-

de s'eixamplarà en els grups d'edats intermèdies, tant per l'elevat contingent de població que actualment hi ha, com pel fet que les persones que arribaran al districte respondran a aquest perfil d'adults-joves.

L'estudi abasta la totalitat del districte, de manera que s'ha considerat en l'anàlisi tant de la demografia com dels equipaments el conjunt dels tretze barris que el componen. Aquest és un fet força rellevant, ja es tracta d'una unitat territorial d'una grandària considerable, amb una extensió de 8 km² i un volum de població que s'apropa al cent setanta mil habitants, superior al de la gran majoria dels municipis de Catalunya.

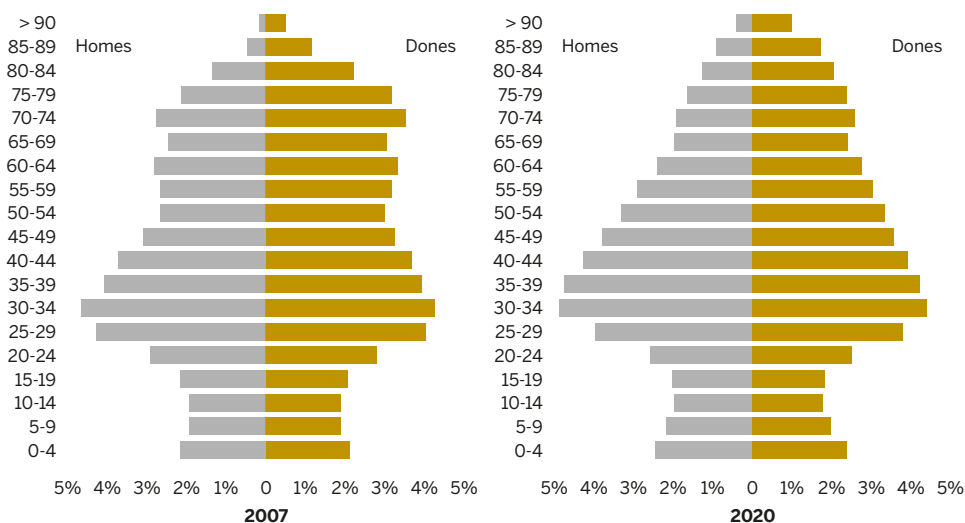
Cal tenir en compte, així mateix, que els tretze barris que formen part del districte conformen unitats força

diferenciades, des del punt de vista territorial, per la configuració orogràfica i el pas de nombroses infraestructures de gran capacitat, però també des del punt de vista social, ja que presenten una forta personalitat, que es reflecteix —en tots els casos— en un gran dinamisme social, amb l'existència d'un ric teixit associatiu integrat per entitats que, en bona part, tenen una trajectòria que es remunta al principi de la democràcia, a les quals posteriorment se n'hi han afegit de noves, que incorporen altres sensibilitats. En aquest sentit, al llarg del treball s'ha desenvolupat un procés participatiu a través del qual una representació del teixit associatiu del districte —amb membres de la Coordinadora d'Entitats de Nou Barris, així com de diverses entitats— ha pogut participar, juntament amb els equips responsables de la gestió dels equipaments del districte, en el debat i el contrast de la proposta de nous equipaments. D'aquest procés, finalment, n'ha sorgit una proposta de trenta-tres nous equipaments públics, corresponents als diferents àmbits: cultural, educatiu, esportiu, etc.

Les Corts: la participació ciutadana en la planificació dels equipaments

La finalitat d'aquest treball ha estat disposar d'elements per tal de donar suport a la planificació dels equipaments derivats d'una sèrie de promocions d'habitatge al districte de les Corts. No obstant això, l'estudi ha abastat el conjunt del districte, pel fet que per planificar les necessitats d'equipaments

Figura 4. Nou Barris: estructura d'edats de la població (2007 i 2020)

Font: Pongiluppi et al., 2010.

de la suma de les diferents promocions (Colònia Castells, Torre Melina, carrer d'Anglesola) cal valorar tant la demografia com els equipaments de tot el conjunt, a més de perquè l'enfocament de l'estudi ha estat el de preveure per al districte una adequada dotació d'equipaments públics, analitzant els possibles dèficits que hi pogués haver en el conjunt, per tal de garantir la igualtat en l'accés de la població a aquests equipaments.

I és que cal tenir en compte, en aquest sentit, les característiques socioterritorials peculiars del districte, que aglutina els barris de les Corts, La Maternitat i Sant Ramon i Pedralbes, per una sèrie d'elements com ara la seva composició socioeconòmica —força diferenciada, entre els diferents barris—, la nombrosa oferta d'equipaments privats en alguns dels àmbits d'inter-

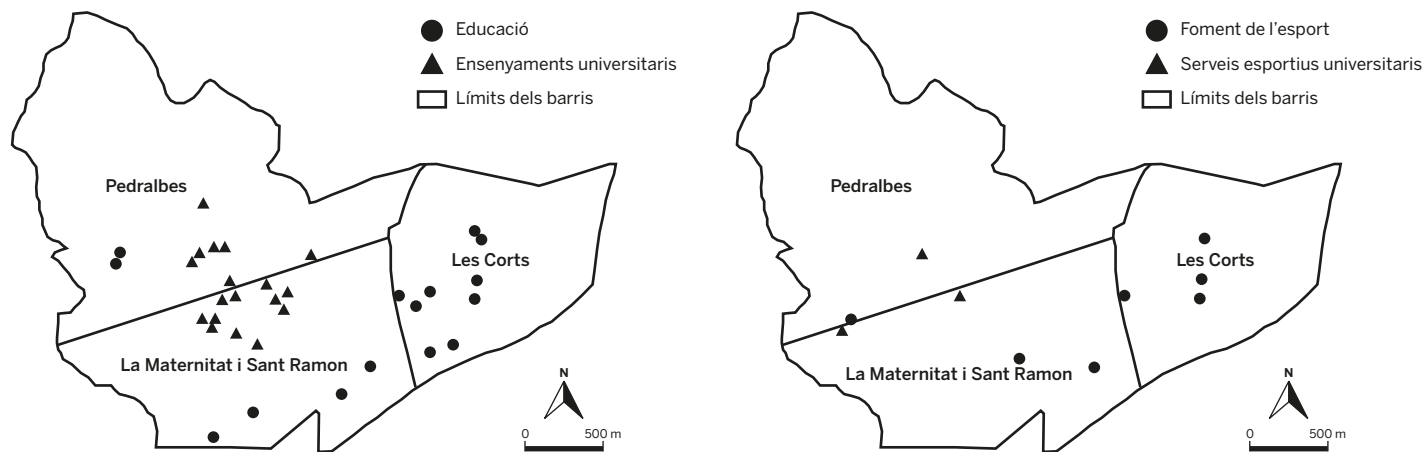
venció (per exemple, l'educatiu, però també l'esportiu) i la gran quantitat de sòl ocupada per equipaments públics i privats de diversa índole (universitaris, esportius, etc.). Des d'aquest punt de vista, l'estudi és un exemple de com, en ocasions, la planificació serveix per mirar de pal·liar determinats desajustos.

Un altre aspecte a destacar del treball són algunes de les solucions a les quals s'ha arribat, a través de les diferents reunions tècniques, en relació amb les propostes d'alguns dels àmbits d'intervenció, com l'educació i el foment de l'esport (figura 5). Així, en el cas dels equipaments educatius, s'ha proposat la construcció d'un nou centre integrat per a la franja de 3 a 18 anys, que inclouria una escola bressol, una escola (de dues línies) i un institut (de tres línies); un fet, el de situar tres centres educatius en un mateix recinte,

que suposa un cert estalvi de sòl, a més de ser una opció educativa d'interès. Per la seva banda, dins de l'àmbit del foment de l'esport, s'ha plantejat la integració de dos dels equipaments proposats, una piscina amb gimnàs i un pavelló cobert, en un únic equipament, tot disposant les diferents instal·lacions en alçada, per tal de minimitzar-ne els requeriments de sòl; un fet, aquest, especialment útil en el context de ciutats com Barcelona, per la dificultat de disposar de solars d'una certa magnitud en determinades trames urbanes.

Finalment, el projecte ha gaudit d'un interessant procés de participació ciutadana, dut a terme amb les entitats de les Corts, molt mobilitzades arran del projecte de reordenació del sòl ocupat per algunes de les instal·lacions del FC Barcelona. A través d'aquest procés s'ha posat un èmfasi especial en els

Figura 5. Districte de les Corts: equipaments públics dels àmbits d'educació i de foment de l'esport

Font: Espinach et al., 2009a.

àmbits de promoció social i associativa, educació, salut i atenció i inclusió social. La participació ha consistit en la celebració de diferents sessions de treball, al llarg de les quals s'han recollit els comentaris i suggeriments dels representants de les entitats. També s'ha realitzat la recepció d'aportacions i comentaris realitzats amb posterioritat a cada una de les sessions, la valoració i anàlisi del contingut de totes elles, la confrontació amb les consideracions tècniques al respecte i, finalment, la inclusió —si era el cas— de les propostes en el document final del projecte. En aquest sentit, s'han incorporat aspectes com ara la inclusió d'una segona residència amb centre de dia per a gent gran, d'una nova llar residència per a persones amb discapacitat intel·lectual, d'un centre de teràpia ocupacional o d'una sala d'estudi oberta en un dels instituts ubicats al barri de Pedralbes. Així, la proposta ha constatat finalment de vint-i-quatre nous equipaments, plantejats per als diferents àmbits d'intervenció.

Consideracions finals

La planificació dels equipaments és una eina necessària en els processos de desenvolupament territorial i és una de les claus per la imbricació entre l'urbanisme i les dinàmiques poblacionals. La funció principal és encaixar els espais comunitaris —que ofereixen serveis a una població determinada— amb les necessitats de la ciutadania. Alhora, pot tenir un caràcter equilibrador i

compensatori del territori, ja que en distribueix els equipaments segons les disponibilitats de sòl i en coherència amb el tipus de servei que s'ofereix.

L'objectiu és dotar equitativament el territori dels equipaments necessaris, corregint dèficits existents i projectant els requeriments d'espais col·lectius en un marc de treball viable i en el context de la societat del benestar actual.

La planificació cal entendre-la a mitjà-llarg termini, com un procés viu que evoluciona a mesura que es va implementant, però cal disposar-ne a priori, com a full de ruta sobre el qual es poden produir ajustos i modificacions.

Es tracta d'una visió integral, que requereix una anàlisi objectiva per fonamentar quantitativament les necessitats, a la vegada que cal fer-ne una lectura més qualitativa en funció d'aspectes específics del mateix context socioterritorial.

Per a l'anàlisi objectiva, un pas essencial en la planificació dels equipaments és la caracterització demogràfica i el perfil poblacional que s'estima per a la zona d'estudi; un segon aspecte és l'aplicació dels criteris normatius i dels estàndards de referència existents. Així mateix, cal tenir en consideració els objectius de cobertura que s'han fixat en alguns àmbits com, per exemple, en el cas de les places de residència pública per a gent gran.

L'anàlisi qualitativa es fonamenta en una visió global de l'àrea d'estudi i la seva interacció amb el territori contigu. Hi ha dos elements per emprar, que

són el contrast tècnic amb les persones responsables de la planificació sectorial a una escala territorial més àmplia, i les sessions de debat i participació amb entitats veïnals i amb la població en general. Aquests recursos metodològics es combinen i s'adapten a les circumstàncies de cada estudi.

Entre les dificultats principals de la planificació dels equipaments cal considerar:

- La multiseccorialitat, ja que és necessari un abordatge integral de les necessitats d'equipaments i la seva optimització i sovint es parteix de criteris i plantejaments situats estrictament en un àmbit de treball específic; per posar un exemple, els serveis de salut.
- La distribució competencial de les diferents administracions en matèria de planificació, construcció i gestió dels equipaments, que pot dificultar o alentir els processos de decisió i les execucions posteriors; per exemple els centres educatius en què els ajuntaments posen a disposició el sòl i la Generalitat de Catalunya els construeix.
- Les dinàmiques històriques que condicionen l'oferta pública de determinats tipus de serveis i substitueixen altres criteris més objectius; per exemple els equipaments destinats a la població amb discapacitat, que tradicionalment s'han proveït des de l'àmbit privat o des del tercer sector.

La planificació contribueix a fer evolucionar els models i les funcionalitats dels equipaments, empeny la provisió

i els nivells de cobertura dels serveis i ajuda a trencar dinàmiques del passat que no es justifiquen únicament amb la inèrcia.

Una darrera reflexió al voltant de les tendències i perspectives de futur en la planificació dels equipaments, que cal considerar en els processos de treball actuals, porta a destacar les idees següents:

- La concepció global del territori més enllà dels límits geogràfics de l'àrea d'estudi: quan s'analitza un àmbit geogràfic, cal contextualitzar-lo en un espai contigu més ampli (local o supramunicipal), per tal de teixir la xarxa de serveis que representen els equipaments.

- La complementarietat entre l'àmbit públic i privat i la concertació de places i/o serveis, així com la gestió privada en equipaments públics o el

copagament dels serveis, desdibuixen els límits tradicionals entre la provisió de serveis d'oferta pública i privada. Aquest fet requereix analitzar l'oferta pública i privada del territori i l'ús que la població fa de l'oferta disponible.

- En la línia d'optimització dels recursos, les tendències avancen cap a la integració d'equipaments quan els seus usos són compatibles, així com a projectar determinades edificacions en vertical, especialment en trames urbanes densament poblades i amb dificultats de disponibilitat de nou sòl.

- Una visió inclusiva dels equipaments que contempli la diversitat de la població i la perspectiva de gènere, incorporant les idees de quotidianitat, flexibilitat i accessibilitat i vetllant pel foment de les xarxes socials i l'intercanvi.

La metodologia d'anàlisi és transferible a diferents territoris, però la planificació dels equipaments és una tasca de caràcter tècnic que ha de saber imbricar-se en les dinàmiques socials, en la història del territori i en les peculiaritats i característiques dels barris contigus. Igualment ha d'incorporar criteris coherents i combinar adequadament el treball més empíric amb la inclusió de la diversitat de punts de vista i les opinions extremes del teixit social i les entitats/agents que operen al territori.

En definitiva, els estudis sobre les necessitats d'equipaments permeten així combinar la visió sectorial dels serveis amb una visió integral del territori per a la consolidació de teixits urbans sòlids, sostenibles i viables socialment i econòmicament.

Bibliografia

Projectes desenvolupats per Activa Prospect

- ESPINACH, M. (coord.); PONGILUPPI, B.; MORENO, D.; VOSMER, H. (2005). *Prospectiva demogràfica i necessitats d'equipaments a la Marina de la Zona Franca*. Cerdanyola del Vallès: Activa Prospect.
- ESPINACH, M. (coord.); MORENO, D.; PELLEJÀ, L.; RENOM, M. (2006a). *Anàlisi i definició de les necessitats d'equipaments a la zona de Can Batlló*. Cerdanyola del Vallès: Activa Prospect.
- ESPINACH, M. (coord.); RENOM, M.; MORENO, D. (2006b). *Planificació d'usos d'equipaments i espai públic. Dinàmiques de participació ciutadana a Torre-romeu i Can Puiggener*. Cerdanyola del Vallès: Activa Prospect.
- ESPINACH, M. (coord.); MORENO, D.; RENOM, M. (2007a). *Estudi de Necessitats d'Equipaments de la zona del Torrent de l'Estadella-Verneda Industrial*. Cerdanyola del Vallès: Activa Prospect.
- ESPINACH, M. (coord.); PELLEJÀ, L. (2007b). *Anàlisi i proposta d'actuació en relació a l'escola d'educació infantil i primària de Callús en el marc de la xarxa d'equipaments i el seu ús*. Cerdanyola del Vallès: Activa Prospect.
- ESPINACH, M. (coord.); MORENO, D.; PELLEJÀ, L.; RODON, T. (2008a). *Anàlisi de les necessitats d'equipaments derivades de les transformacions urbanístiques al Sector Entorn Sagrera de Barcelona*. Cerdanyola del Vallès: Activa Prospect.
- ESPINACH, M. (coord.); MORENO, D.; PELLEJÀ, L.; RODON, T. (2008b). *Anàlisi de les necessitats d'equipaments derivades de les transformacions urbanístiques al Sector de Prim de Barcelona*. Cerdanyola del Vallès: Activa Prospect.

- ESPINACH, M. (coord.); MORENO, D.; PELLEJÀ, L.; RODON, T.; CUADRADO, S. (2008c). *Anàlisi de les necessitats d'equipaments a l'Àrea Residencial Estratègica –ARE– de Vallbona de Barcelona*. Cerdanyola del Vallès: Activa Prospect.
- ESPINACH, M. (coord.); PONGILUPPI, B.; MORENO, D.; CUADRADO, S.; RODON, T. (2009a). *Anàlisi de les necessitats d'equipaments que generaran els nous creixements al Districte de Les Corts*. Cerdanyola del Vallès: Activa Prospect.
- ESPINACH, M. (coord.); MORENO, D.; CUADRADO, S. (2009b). *Anàlisi de les necessitats d'equipaments del Districte de Les Corts en relació a la modificació urbanística del Miniestadi del FCB*. Cerdanyola del Vallès: Activa Prospect.
- PONGILUPPI, B. (coord.); ESPINACH, M.; CUADRADO, S.; MORENO, D.; PELLEJÀ, L.; RODON, T. (2010). *Anàlisi de les necessitats d'equipaments del Districte de Nou Barris en l'horitzó 2020*. Cerdanyola del Vallès: Activa Prospect.

Bibliografia consultada

- CARRERAS, J. M. (2002). «La redistribució de la ciutat al territori de la Regió Metropolitana de Barcelona». *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 36, p. 25-48.
- DOMINGO, M.; BONET, M. R. (1998). «Urbanisme i participació». *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 7, p. 73-89.
- ESTEBAN, J. (2007). *L'ordenació urbanística: conceptes, eines i pràctiques*. Barcelona: Diputació de Barcelona (2a edició).
- FERRER, A. (1997). «Trames urbanes i polígons d'habitatges en el creixement metropolità de Barcelona». *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 26, p. 71-78.
- FERRER, A.; NELLO, O. (1991). «Barcelona: la transformació d'una ciutat industrial». *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 3, p. 9-30.
- FERRER, A.; SABATÉ, J. (1999). «Introducció: L'urbanisme municipal vist pels professionals». *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 32, p. 9-18.
- FIGUEROLA, M. G.; VILÀ, R.; BOBI, X. (coords.) (2007). *Bases per a l'elaboració del Pla d'equipaments de Barcelona. Primera fase: Coneixement*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- FIGUEROLA, M. G.; BOBI, X.; SÁNCHEZ, M. (coords.) (2007). *Bases per a l'elaboració del Pla d'equipaments de Barcelona. Segona fase: Elements d'anàlisi*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- HUERTAS, J. M. (1997). «El moviment ciutadà a Barcelona i l'aparició del Pla General Metropolità». *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 28, p. 63-68.
- MONTALBO, M. (2010). «El Pla Director d'Equipaments: pensar avui les inversions de demà». *Bulletí Territori i Ciutat*, núm. 42, p. 1-5.
- MUÑOZ, F. (2006). «Fer ciutat, construir territori: la Llei de barris». *Activitat Parlamentària*, núm. 8-9, p. 59-75.
- MUÑOZ, F. (2008). «La urbanització dispersa: reptes nous per a les polítiques socials en el territori». *Quaderns d'Acció Social i Ciutadania*, núm. 3, p. 55-59.
- QUINTANA, I. (2009). «Temps, ciutat i gènere: les polítiques urbanes del temps». *Barcelona Societat*, núm. 17, p. 16-27.
- ZAPATA, R. (2009). «Definició d'una política d'acomodació de la diversitat cultural per a la ciutat de Barcelona». *Barcelona Societat*, núm. 16, p. 52-61.